

PREDSTAVNIČKA VLADA KAO NAJBOLJI OBLIK VLADAVINE U DELU DŽ. S. MILA²³²

Sažetak:

Ovaj se rad bavi usklađenošću kriterijuma koji čine predstavničku vladu najpoželjnijim oblikom vladavine u političkoj filozofiji Džona Stjuarta Mila. U prvom delu rada predstavljene su tri osnovne odlike Milovog najboljeg oblika vladavine. Za Mila, to su: posvećenost napretku, vladavina u skladu sa korisnošću i dobro uređene ustanove. U drugom i trećem delu rada ispitane su napetosti između ova tri kriterijuma, kao i problemi koji mogu nastati njihovom praktičnom primenom. Predstavljeno je tumačenje koje, uzimajući u obzir Milovu antropološku i psihološku teoriju, nudi jedan od načina na koji se neke od napetosti između elemenata Milovog najboljeg oblika vladavine mogu prevazići.

Ključne reči: Džon Stjuart Mil, predstavnička vlada, utilitarizam, napredak

UVOD

Jedno od opštih mesta koja se tiču razmatranja političke filozofije Džona Stjuarta Mila je eklektički karakter Milovog dela. Tako je sa razlogom. Mil ne samo da nije poricao da je eklektik, već je eklektički pristup uklapanja različitih načela smatrao jedinim valjanim odgovorom na pitanja koja nameće realnost (Đurković, 2006: 9). Ipak, složenost prakse i Milova želja da odgovori na potrebu za konkretnim rešenjima, od kojih se neretko zahteva da na zadovoljavajući

---

231 Asistent, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
E-mail: marko.simendic@fpn.bg.ac.rs

232 Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta, *Konstitucionalizam i vladavina prava u izgradnji nacionalne države – slučaj Srbije* (evidencioni broj projekta: 47026), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije, a koji zajednički realizuju Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka i Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet. Tekst primljen 31. oktobra 2011. godine.

način pomire načela koja bi inače bila u sukobu, istovremeno otvara prostor širokom spektru tumačenja Milove teorije. Grubo razvrstana, ova tumačenja mogu biti tradicionalnog, odnosno revizionističkog tipa. Tradicionalna interpretacija zastupa stanovište da su načela koje Milov eklekticism pokušava da približi suštinski nespojiva, te da su, najblaže rečeno, nekoherentna, a u najgorem slučaju, kako navodi Džon Grej, svojevrsna posledica Milove „intelektualne šizofrenije“, odnosno postojanja najmanje „dva Mila“ od kojih svaki nudi različito, celovito i posebno viđenje jednog ili više problema (Gray, 1979: 1-2). Sa druge strane, revizionistička tumačenja pokušavaju da odbrane celovitost Milovog dela. Temeljne tačke sporenja dveju škola tiču se odnosa između načela o kojima govori Mil: korisnosti i slobode, privrženosti demokratiji i straha od tiranije većine, ideje ravnopravnosti i elitizma.

Bez obzira na razlike u tumačenjima, odgovori na konkretne društvene izazove bili su prvenstveni zadatak Milovog praktičkog eklekticizma. Jedan od najvažnijih izazova ove vrste, kako je Mil bez sumnje smatrao, bila je reforma parlamenta. Ovakvo je uverenje izrodilo niz Milovih sistematičnih razmatranja o predstavničkoj vladi, objavljenih u istoimenoj knjizi 1861. godine. Mil čitaocima predočava svoja nastojanja već u predgovoru ovom delu, govoreći o potrebi za svojevrsnom novom doktrinom koju bi „zbog višeg stupnja sveobuhvatnosti mogle prihvatiti i liberalna i konzervativna strana“.²³³ (Mil, 1989: 7) Ono što ostaje nesumnjivo, svakako je osnova Milovih reformatorskih težnji: opredeljenje za predstavničku vladu kao najbolji oblik vladavine. Ipak, Milova *Razmatranja o predstavničkoj vladavini* se ne mogu čitati van konteksta koji pružaju njegova druga dela, posebno *Utilitarizam* (1863) i *O slobodi* (1859). Zato će u ovom radu biti razmotreni kriterijumi odabira najboljeg oblika vladavine, njihova međusobna usklađenost, antropološka osnovanost i mesto u sveobuhvatnijem korpusu dela najuticajnijeg britanskog filozofa 19. veka.

ODLIKE NAJBOLJEG OBLIKA VLADAVINE

Mil vladavinu, pre svega, smatra sredstvom, te njen kvalitet procenjuje na osnovu usklađenosti sa ustanovljenim ciljevima. Naime, bez obzira na raznovrsnost i promenljivost posebnih i pojedinačnih ciljeva, opšti cilj bilo koje vlade sastoji se u zadovoljavanju dveju osnovnih potreba društva: poretka i napretka. (Mil, 1989: 16-17) Shvaćen trojako, kao poslušnost, očuvanje mira i „postojećih dobara svih vrsta i količina“, poredak je svojevrsni preduslov napretku. Dakle,

---

233 Posebno je bila očigledna potreba za reformom izbornog sistema, što potvrđuje reformski akt britanskog parlamenta izglasan 1867. godine, godinu dana po početku dvogodišnjeg Milovog učešća u radu Donjeg doma (1866-1868).

ove dve potrebe su u tesnoj vezi i, u suštini, objedinjene šire shvaćenim pojmom napretka.²³⁴ Ipak, u *Razmatranjima o predstavničkoj vladavini*, Mil se ne zadržava na prepoznavanju napretka kao osnovnog kriterijuma za određenje dobre vladavine, već ga konkretizuje i svodi na unapređenje, kako navodi, „kvaliteta ljudskih bića koja čine društvo nad kojim se vlada“, odnosno na razvoj „vrline i inteligencije samih ljudi“. (Mil, 1989: 21-22) Prema tome, Mil smatra da se kvalitet vladavine može oceniti na osnovu stepena u kome konkretne državne ustanove svojim radom teže i doprinose razvoju građana koji u toj državi žive.

Druga važna odlika dobre vladavine je, kako Mil navodi, „kvalitet same mašinerije“. (Mil, 1989: 23) Ovde Mil govori o potrebi za dobrom organizacijom državnog aparata. Navodeći primere organizacije pravosudnih i izvršnih organa, on insistira na tome da su neophodna dobra proceduralna pravila, javnost rada i sloboda rasprave, te odgovarajući testovi za izbor službenika, poznata pravila za njihovo unapređenje i druge mere koje teže da obezbede neutralnost i efikasnost uprave. U suštini, ovaj se zahtev svodi na klasičnu ideju razlikovanja dobrih od loših oblika vlasti na osnovu toga da li vladar vlada radi sopstvene ili opšte koristi, odnosno dobra. Milovim rečima, „idealna i savršena struktura javne službe jest ona u kojoj se interes službenika posve podudara s njihovom dužnošću“ (Mil, 1989: 23).

Važno je primetiti da je Milov kriterijum odabira najboljeg oblika vladavine zapravo tročlan. Treći deo kriterijuma potiče iz Milove utilitarističke filozofije. Tako on, u svom delu *O slobodi*, navodi da smatra „korisnost krajnjim osloncem svih etičkih pitanja, ali to mora da bude korisnost u najširem smislu, zasnovana na trajnim interesima čoveka kao naprednog bića“. (Mil, 1998: 43) Dakle, napredak i razvoj građana o kome Mil govori u „Razmatranjima“ mora biti u skladu sa korisnošću kao „poslednjim merilom“.

Razmotrimo ukratko Milovo viđenje korisnosti. Milov utilitarizam, posebno u ranijoj fazi njegovog stvaralaštva, ne odstupa mnogo od Bentamovog. Prema tome, i Mil meri korisnost (a, prema tome, i moralnost)²³⁵ određenog postupka u odnosu na to kakve ima posledice po sreću, odnosno u koliko meri ostvaruje „najveću sreću najvećeg broja ljudi“. Zaključak da je sreća sama po sebi poželjna, Mil brani empirističkim argumentom. U četvrtom poglavlju *Utilitarizma* Mil navodi da je „jedini dokaz da je neki predmet vidljiv činjenica da ga

---

234 Ovde se uočava određena podudarnost odnosa poretka i napretka sa odsustvom bola i zadovoljstvom, budući da je poredak osnova napretku na isti način na koji je odsustvo bola preduslov zadovoljstvu.

235 Vezivanje moralnosti određenog postupka za sreću koju proizvodi, odnosno rangiranje konkretnog delanja na osnovu korisnosti i pretpostavljanje korisnijih postupaka manje korisnim, ne znači da Mil smatra postupke koji nisu najkorisniji nužno nemoralnim. Detaljnije u: Lyons, 1976, posebno str. 103–104.

ljudi zapravo vide. Jedini dokaz da je moguće čuti neki zvuk je da ga ljudi čuju; tako je i sa drugim izvorima naših iskustava. Slično tome, smatram da je jedini dokaz tvrdnje da je nešto poželjno taj da ljudi to zapravo žele.“²³⁶ (Mill, 2003: 211) Potom on nastoji da dokaže kako ljudi „ne samo da žele sreću, već da ne žele ništa drugo“. (ibid.) Prema tome, tvrdi Mil, sreća je jedina poželjna kao cilj, a druga poželjna dobra (različita zadovoljstva, zdravlje, vrlina, moć, bogatstvo i sl.) su svojevrsni „sastojci“ sveobuhvatno shvaćenog pojma sreće, istovremeno bivajući sredstvima za njeno dostizanje. (Bogen & Farrell, 1978: 330-331) Tako Mil u *Utilitarizmu* piše da „princip korisnosti ne podrazumeva da bilo koje od zadovoljstava, poput muzike, na primer, ili bilo koje odsustvo bola, poput zdravlja, treba smatrati sredstvima kojima se dostiže sreća shvaćena na kolektivan način, niti da im zbog toga treba težiti. Ona su željena i poželjna sama po sebi; pored toga što su sredstva, ona su deo cilja.“ (Mill, 2003: 211)

Korisnost, merena pre svega u odnosu na posledice koje ostvaruje po sreću, pretpostavljeni je element kriterijuma procene kvaliteta bilo koje vlade. Ipak, ovaj element dobrog oblika vladavine sam po sebi ne nudi mogućnost da na osnovu njega odredimo koji je oblik vladavine najbolji. Shvaćen izolovano, on samo upućuje na to kada se radi o najboljem obliku. Prema tome, mogli bismo pomisliti da Mil smatra vladavinu prosvetljenog apsolutnog vladara dobrom i sasvim opravdanom, pod uslovom da vodi najvećoj sreći najvećeg broja ljudi i njihovom razvoju. Ipak, Mil ne samo da poglavlje o kriterijumu dobrog oblika vladavine završava primedbom da je predstavnička vlada „idealni i najbolji oblik“, nego sledeće poglavlje započinje izričito tvrdeći da je zamisao o dobroj despotskoj vladavini „najpogubnija kriva koncepcija dobre vladavine“, te da bi je se trebalo što pre osloboditi. (Mil, 1989: 29-30)

Pokušajmo da upotpunimo Milov kriterijum na posredan način, sagledavanjem razloga zbog kojih Mil navodi da bi trebalo smatrati predstavničku vladavinu idealno najboljim oblikom vladavine. U „Razmatranjima“, Mil svoj zaključak o superiornosti predstavničke vladavine izvodi negativno, na osnovu procene da je despotska vladavina pojedinca nepoželjna. Mil se protivi vladavini bilo kog pojedinca iz više razloga. Prvo, takav monarh, pored toga što bi morao da bude dobronameran, morao bi biti i sveprisutan. On bi u svako doba morao da bude potpuno i ispravno informisan o svim detaljima vezanim za državnu upravu i rad administracije. Drugo, monarh bi morao prepoznavati vrline među svojim podanicima, kako bi one koji su najpodobniji birao i zapošljavao u svojoj administraciji. Dalje, čak i da su ova dva uslova ispunjena, te da postoji pojedinac „nadjudske duhovne aktivnosti“ kome bi se moglo poveriti upravljanje državom, Mil tvrdi da bi sama činjenica da se radi o apsolutnoj vlasti proizvela pa-

sivnost onih koji su takvoj vlasti potčinjeni. Ovo je posebno opasno po karakter i sposobnosti građana takve države. Oni ne samo da bi postali nezainteresovani za državne poslove, nego bi, bez odgovarajućih informacija i aktivnog učešća u vlasti, trpele njihove mentalne i moralne sposobnosti. (Mil, 1989: 30-31) Prema tome, treći i najznačajniji razlog zbog koga se Mil protivi apsolutnoj vlasti pojedinca ili bilo kom vidu paternalizma je taj da takva vlast, na kraju, ugrožava intelektualni razvoj onih nad kojima se vlada. (Arneson, 1980)

Ovaj je razlog posebno značajan upravo zbog toga što proističe iz prvog elementa Milovog kriterijuma odabira najboljeg oblika vladavine. Ukoliko bismo zahtev koji dobrom smatra onu vladu koja za cilj ima razvoj svojih građana podredili nemodifikovanom utilitarnom zahtevu, odnosno sveli Milov kriterijum za odabir najboljeg oblika vladavine na njegov utilitarni element, apsolutna vladavina prosvetljenog monarha bila bi sasvim opravdana. Vladavina izuzetno nadarenog pojedinca mogla bi omogućiti građanima više zadovoljstva (na primer, sticanjem vrednih i brojnih materijalnih dobara), kao i zaštitu od raznih nedaća (recimo, putem bolje zdravstvene zaštite ili pravne sigurnosti).

Nedovoljnost utilitarističkog zahteva navodi nas na zaključak da, tek ukoliko shvatimo Milov kriterijum odabira najboljeg oblika vladavine kao tročlan, ostajemo na dobrom putu da prepoznamo predstavničku vladu kao takav oblik. Ipak, ostaje sasvim opravdano pitanje može li Mil utvrditi najbolji oblik vladavine bez učitavanja utilitarističke osnove u dva zahteva o kojima govori u „Razmatranjima“?

Na prvi pogled, čini se da može. U „Razmatranjima“ se ni korisnost, ni sreća ni zadovoljstvo ne pominju u kontekstu koji bi čitaoca mogao navesti na to da postoji nekakav samostalni utilitaristički kriterijum, kao ni utilitaristička podloga zahteva, koje nameće kriterijum odabira najbolje vladavine. Taj bi se kriterijum onda ticao isključivo napretka. Ipak, to nije slučaj iz više razloga. Prvo, vidi se da Mil ne razdvaja korisnost od napretka kada u već pomenutom citatu iz dela *O slobodi* govori o korisnosti kao o „krajnjem osloncu“ (Mil, 1998: 43). Taj je pasus posebno značajan i zbog toga što govori o *trajnom interesu* čoveka kao naprednog bića. Dakle, ovde Mil korisnost dovodi u neposrednu vezu sa interesom i napretkom. Ovu vezu pronalazimo i u „Razmatranjima“, gde tvrdi da su napredak i poredak pojmovi kojima se klasifikuju „ukupni interesi društva“. Istovremeno, cilj koji se sastoji od ovih interesa je svojevrsni „test dobre i loše vladavine“ (Mil, 1989: 16). Dakle, svodeći poredak na preduslov napretka, Mil izjednačava ovaj test sa zahtevom dobroj vladi da se stara o napretku njenih građana, učitavajući pojam interesa kao najmanji zajednički činilac korisnosti i napretka.

Na kraju, čak i kada (verovatno neopravdano) ostavimo po strani pretpostavku o usklađenosti osnovnih Milovih ideja u okviru njegovog sveobuhvatnog

filozofskog korpusa, postoje dovoljni razlozi koji čine opravdanim zaključak o postojanju utilitarne osnove zahteva koje Mil stavlja pred dobru vladavinu u „Razmatranjima“. Međutim, iako je jasno da je dopunjavanje dvaju zahteva utilitarističkim principom opravdano, te da doprinosi celovitosti i sveobuhvatnosti kriterijuma odabira najbolje vladavine, ono sigurno ne podstiče međusobnu usklađenost triju elemenata koji čine Milov kriterijum.

NEUSKLAĐENOST ODLIKA NAJBOLJEG OBLIKA VLADAVINE I NJEGOVO ANTROPOLOŠKO RAZREŠENJE

Činjenica da dobra vlada mora da se, pored napretka, stara i o najvećoj sreći najvećeg broja ljudi zahteva dodatnu argumentaciju, kako bi se na verodostojan način mogla razrešiti napetost između, na najopštiji način shvaćenog, principa korisnosti i viđenja napretka koje se pre svega tiče razvoja intelektualnih sposobnosti građana određene države. Ova se napetost, pre svega, sastoji u nerazrešenom pitanju prioriteta u slučaju kada princip korisnosti dođe u sukob sa napretkom shvaćenim kao intelektualni razvoj građana. Na primer, ukoliko se isključivo oslonimo na Milov zaključak da je poželjno „ono što ljudi zaista žele“, moguće je pretpostaviti da će u nekom društvu biti najpoželjnija materijalna dobra, te da građani neće biti voljni da ih se (makar i privremeno) odreknu zarad sopstvenog intelektualnog ili moralnog razvoja. Gledano sa klasičnog utilitarističkog stanovišta, oni nemaju nikakav razlog da pretpostave neodređenu, nepouzdanu i neizvesnu ideju intelektualnog napretka onome šta poznaju i u čemu mogu sigurno uživati. Ovakvo stanovište podrazumeva da nijedno zadovoljstvo nije po sebi poželjnije od nekog drugog, odnosno da, Bentamovim rečima, „najjednostavnija društvena igra [*push-pin*] ima vrednost jednaku muzici ili poeziji“, a da je vrednija i od jednog i od drugog „ukoliko proizvodi više zadovoljstva“. (Bentham, 1843) Time bi se zadatak dobre vlade sveo na što efikasnije obezbeđivanje onoga za šta građani smatraju da vodi njihovoj najvećoj sreći, ma šta to bilo. Posmatrano iz klasične utilitarističke perspektive, postaje očigledno da najbolja vlada ne bi morala da ima predstavnički karakter, niti da bi u njenom radu prvenstvo uvek imalo staranje o intelektualnom i moralnom razvoju građana. Kako bi svoje stanovište o najboljem obliku vladavine zadržao u utilitarističkim okvirima, Mil je morao da pretpostavi da sreća građana, čijem ostvarenju treba da teži dobra vlada, nije samo zbir zadovoljstava proisteklih iz aktivnosti koje se među sobom razlikuju samo po tome koliko ukupnog zadovoljstva mogu da pruže jednom društvu.

Modifikacija bentamovskog utilitarizma dopunjavanjem kvantitativnog kvalitativnim razlikovanjem zadovoljstava omogućila je Milu da pretpostavi

postojanje svojevrsne hijerarhije glavnih tipova zadovoljstava u kojoj bi najviše mesto zauzimala ona zadovoljstva koja su posledica intelektualnog napora. Mil u drugom poglavlju *Utilitarizma*, kritikujući epikurejsku filozofiju, navodi da je „priznavanje činjenice da su određene vrste zadovoljstva sasvim u skladu sa principom korisnosti“, te da bi „bilo apsurdno, budući da se kvalitet uzima u obzir zajedno sa kvantitetom prilikom procene svih drugih stvari, procenjivanje zadovoljstava zasnovati isključivo na kvantitetu“. (Mill, 2003: 187)

Ipak, iako nedvosmisleno odstupa od Bentamovog kvalitativnog izjednačavanja, Mil ne nudi detaljnu klasifikaciju različitih vidova zadovoljstva. Umesto toga, on uvodi razlikovanje viših zadovoljstava, svojstvenih samo ljudima, od nižih, koja proističu iz zadovoljavanja jednostavnih fizioloških potreba, te su svojstvena svim živim bićima. Svako zadovoljstvo koje proističe iz aktivne upotrebe intelektualnih sposobnosti, poput stvaralaštva ili uživanja u književnosti, bolje je od prostog prepuštanja zadovoljstvima koja nam neposredno pružaju čula.²³⁷

Predočavanje ovakvih razlika nije samo deklarativnog karaktera. Mil se ne ograničava na opisivanje, nego nudi osnovnu pretpostavku zamisli po kojoj bi, u cilju napretka, viša zadovoljstva trebalo uvek podsticati. Ova zadovoljstva imaju apsolutno prvenstvo: „bolje je biti nezadovoljno ljudsko biće, nego zadovoljna svinja; bolje je biti nezadovoljni Sokrat nego zadovoljna budala. I ukoliko budala ili svinja smatraju drugačije, tako je zbog toga što oni znaju samo za sopstveno viđenje ovog problema“. (Mill, 2003: 188) Ovakvo razlikovanje je na tragu antičkih antropoloških teorija, posebno onih koje iznosi Platon u *Državi*, odnosno Aristotel u *Politici* i *Nikomahovoj etici*. Oba antička filozofa, pored toga što podrazumevaju postojanje viših i nižih zadovoljstava, kao i na odgovarajući način srećnih ili spokojnih i umerenih života koji iz njih proističu, naglašavaju da su samo oni ljudi koji su spoznali oba načina života u stanju da posvedoče o kvalitetnijem življenju koje nude viša zadovoljstva.²³⁸ Iz ovoga proističe da nisu svi u stanju da uživaju u svim zadovoljstvima, te da su viša zadovoljstva uslovljena posedovanjem viših intelektualnih sposobnosti. Isto tako, Mil navodi da je „nesporna činjenica da oni koji su podjednako upoznati sa oba [tipa zadovoljstva] i podjednako sposobni da ih procene i u njima uživaju, bez ikakve sumnje daju prvenstvo onom vidu postojanja koji iskorišćava njihove

---

237 Dopunjavanje kvantitativnih kvalitativnim razlikovanjem viših od nižih zadovoljstava smatra se jednim od osnovnih Milovih doprinosa utilitarističkoj filozofiji. Ipak, razrešavajući određene protivrečnosti koje proističu iz ovakvog razlikovanja, neki autori smatraju da se ono može svesti na kvantitativna merila. Za dobro argumentovanu raspravu ove vrste vidi: Quincy: 1980.

238 Za podrobno razmatranje različitih teorijskih uticaja na Milovo viđenje viših i nižih zadovoljstava, sa posebno detaljnim osvrtom na Platonove i Aristotelove teorije, vidi: Gibbs, 1986.

više sposobnosti“. (Mill, 2003: 187) Zbog toga se razvoj viših sposobnosti kao preduslova **višim zadovoljstvima postavlja za prvenstveni cilj dobre vlade i jedan od kriterijuma po kojima Mil razlikuje dobru vladavinu od loše.**

Ono što, ipak, ostaje sporno jeste pitanje arbitra koji bi trebalo da razdvoji viša od nižih zadovoljstava, te da proceni kojim zadovoljstvima jedno društvo treba da teži kako bi ostvarilo najveću moguću sreću za svakog svog člana. Iako takvo rešenje nije bilo strano antičkim filozofima, po pravilu skeptičnim prema bilo kojoj vrsti vladavine većine, savremeni će čitalac najverovatnije smatrati neopravdanom zamisao o postojanju male, odabrane grupe ljudi „posebnog kova“ čija bi procena trebalo da odredi pravac društvenog razvoja. Ovi ljudi, na osnovu pretpostavke da raspolažu višim intelektualnim sposobnostima od većine, te da su sposobni za srećniji i ispunjeniji život, dobijaju neproporcionalno velik udeo u utilitarističkoj računici ukupne sreće u jednom društvu i postaju njen odlučujući činilac. Tako Mil, dajući apsolutno prvenstvo višim zadovoljstvima, omogućava intelektualnoj eliti da presudno utiče na funkcionisanje vlasti poistovećivanjem krajnjih ciljeva vlade sa kvalitativnom procenom i rangiranjem zadovoljstava čijem upražnjavanju treba težiti i o kojima je takva elita jedina pozvana da prosuđuje. Apsolutni primat kvalitativne procene zadovoljstava u formuli utilitarističkog principa najveće sreće uočava se u proširenju ove formule u petom poglavlju *Utilitarizma*, gde Mil za taj princip govori da je „puki jezički izraz bez razumnog obrazloženja ukoliko nečija sreća, pod pretpostavkom da je jednakog stepena (*uz odgovarajući izuzetak kada je u pitanju vrsta [te sreće]*) ne vredi tačno onoliko koliko i sreća nekog drugog čoveka“ (Mill, 2003: 233). Nedemokratski karakter na ovaj način modifikovane utilitarističke računice je očigledan,²³⁹ kao što je jasan nedostatak mehanizma zaštite manjine u formuli koja se tiče „najveće sreće najvećeg broja ljudi“. Strogi Milovi kritičari bi ovde verovatno primetili da je intelektualna elita zapravo jedina manjina do čije je zaštite Milu zaista stalo.

Ipak, ovakve kritike imaju ograničen opseg. Naime, potrebno je razdvojiti pretpostavljeni uticaj elite na svakodnevne odluke o praktičnim pitanjima koje jedna vlada donosi od uloge te elite u formulisanju osnovnih principa na kojima bi jedan dobar poredak trebalo da počiva. U prvom slučaju, formulisanje vladinih odluka na način koji, pre svega, teži da zadovolji zahteve nekakve elite svakako bi bilo pogubno po društvo. Međutim, Mil, kada govori o najboljem obliku vladavine, ne ide ovoliko daleko. On od *načelnog* konsenzusa intelektualne elite o kvalitetu i primatu viših nad nižim zadovoljstvima očekuje da podrži ideju napretka koja se iscrpljuje stremljenjem ka razvoju intelektualnih sposobnosti

---

239 Za sažetu raspravu koja se bavi odnosom Milovog utilitarizma i demokratije, vidi: Burns, 1959.

građana. Na taj način je postavljena stabilna osnova napretku, bez nastojanja da se iscrpnijom tipologijom i rangiranjem zadovoljstava po poželjnosti precizno odrede konkretni i pojedinačni ciljevi vlade. Ova nepreciznost stvara širok prostor za autonomno delanje, eksperimentisanje, konkurenciju ideja i druge slobode koje Mil energično nastoji da zaštiti u delu *O slobodi*. Prema tome, Milov elitizam u službi određenja najboljeg oblika vlade nije nužno nedemokratski, niti je u bilo kom slučaju neliberalan. On prevashodno služi da podrži minimalni skup principa koji čine predstavničku vladu kao vid organizacije vlasti. Svako proširivanje ovog skupa zahtevalo bi od vlade da se ponaša paternalistički ili da na drugi način grubo pogazi oblast slobode koju uživaju njeni građani. U bilo kom slučaju, takva bi vlada bila potpuno neprihvatljiva za Mila.

PSIHOLOŠKE OSNOVE STABILNOSTI NAJBOLJEG OBLIKA VLADAVINE

Na kraju, ostaje otvoreno pitanje održivosti zahteva koje Mil postavlja pred dobru vladavinu. Ovo se pitanje postavlja ukoliko njegove kriterijume odabira najboljeg tipa vladavine shvatimo kao zahteve upućene vladi i prenesemo ih u polje osnovnog konsenzusa u jednom društvu. Milovo rešenje ovog problema je specifično i počiva na dvema osnovama: njegovom shvatanju napretka i psihološkoj teoriji. Osnovna odlika Milovog shvatanja napretka je u tome što se on gotovo poistovećuje sa razvojem intelektualnih mogućnosti svih građana jednog društva. Takav je razvoj, strahujući od vlasti koja bi se našla u rukama neprosvećene mase, Mil postavio kao preduslov za učešće u vlasti. Ovde se nameću dva pitanja. Prvo, nije sigurno da će intelektualna elita biti voljna da se odrekne monopola na vlast u jednom društvu i sprovodi politiku koja će voditi obrazovanju i usavršavanju ostalih građana. Drugo, čak i da se elita posveti tom cilju i marljivo pristupi stvaranju uslova za (samo)obrazovanje građana, ostaje otvoreno pitanje sposobnosti neobrazovanih građana da uvide značaj ovakve politike, te da podrže intelektualce i daju legitimitet njihovim nastojanjima.

Odgovor na prvo pitanje je jednostavan. Ukoliko vladajući pripadnici intelektualne elite otuđe vlast u svoju korist, pokušaju da je monopolizuju ili organizuju na bilo kojoj osnovi koja ne podrazumeva razvoj intelektualnih sposobnosti njihovih sugrađana, takva će vlast, udaljavajući se od ideala najboljeg oblika vladavine, izgubiti svoj legitimitet. Na taj način konsenzus o prirodi napretka i njegovoj neprikosновенosti postaje deo zaštite od uzurpacije vlasti. Veći problem predstavlja motivacija za prihvatanje bilo kakvih osnovnih principa (pa i onog koji se tiče napretka) koji se šire od intelektualne elite do neobrazovanog ili nedovoljno obrazovanog stanovništva. Ovaj je mehanizam prihvatanja deo Milove psihološke teorije.

Kada je u pitanju razmatranje (ne)doslednosti Milove teorije, jedno od opštih mesta je njegovo udaljavanje od psihološkog egoizma i hedonizma. (Spence, 1968: 18) Ipak, egoizam ne ugrožava praktičnu održivost Milovog najboljeg oblika vladavine, pod uslovom da je princip „najveće sreće *najvećeg broja ljudi*“ podržan egoističnim razlozima. Ovakav je stav moguće braniti i sa pozicija Milove psihologije. Naime, Mil, priznajući postojanje saosećanja, ne pominje nekakav prirodni altruizam, već saosećanje temelji na stepenu prijatnosti proistekle iz asocijacija na odgovarajuća prijatna ili neprijatna stanja drugih ljudi. Prema tome, budući da Mil smatra da je u osnovi saosećanja egoizam, motivacija za podršku pojedinaca principu „najveće sreće“ može se zasnivati podjednako na saosećanju koliko i na njihovoj egoizmom motivisanoj nadi da će se verovatno naći među „najvećim brojem ljudi“, te da će uvećanje njihove sreće postati jedan od osnovnih ciljeva vlade.

Sa druge strane, hedonizam predstavlja poseban problem, budući da ne pruža dovoljno snažno uverenje da će se hedonisti u razumnoj većini situacija uzdržati od neposrednog i trenutnog zadovoljstva zarad odloženog zadovoljstva kakvo podrazumeva intelektualni razvoj. Budući da se radi o jednom od osnovnih principa dobre vladavine, takva će vladavina u hedonističkom društvu biti, najblaže rečeno, nestabilna. Dakle, stabilnost vladavine zahteva sigurnost utilitarizma pravila, umesto beskrajnih proračuna koja podrazumeva utilitarizam čina. Milova psihološka teorija odgovara i na ovaj zahtev. Naime, on navodi da motivacija za određeno ponašanje može biti posledica navike. U tom slučaju, motivisani se akter ne osvrće na konkretne proračune o zadovoljstvu koje je rezultat njegovog delanja, već postupa po već utvrđenim pravilima ili prihvaćenim principima. (Spence, 1968: 26-28) Na taj način, ukoliko građanin prihvati određeni skup osnovnih principa, može se očekivati da će i nastaviti da ih se pridržava. Ovakvo pravilno postupanje po navici, koje je nezavisno od zadovoljstva i bola, Mil prvenstveno smatra sredstvom za postizanje sreće, bez obzira na stepen zadovoljstva koje u konkretnim prilikama proističe iz njega.²⁴⁰ Teorija asocijacija takođe podržava stanovište da će manje obrazovani građani prihvatiti vladu koja insistira na njihovom intelektualnom razvoju ukoliko uvide da su više intelektualne sposobnosti kojima raspolaže elita izvor objektivno višeg stepena sreće.²⁴¹ Prema tome, čovekovo opredeljenje ka intelektualnom napretku je psihološka neminovnost, sve dok postoje nadareni pojedinci koji zbog svojih

---

240 Ovo nije jedino mesto gde Mil odstupa od hedonističkog principa. Takvo može biti razlikovanje viših od nižih zadovoljstava, kao i postojanje određenih elemenata sreće, poput zdravlja, koji se nalaze van računice zadovoljstva. Za detaljnije razmatranje vidi: Brink, 1992.

241 Mil smatra da viša zadovoljstva objektivno više doprinose sreći od nižih. Prema tome, zadatak elite koju čine ljudi koji su u stanju da to potvrde je samo da ih prepozna, a ne proizvede. Vidi: Brink, 1992: 80-81.

sposobnosti imaju mogućnost da uživaju u srećnijem životu. Postizanje višeg stepena intelektualnih sposobnosti postaje cilj manje obrazovanima, budući da se asocijativnim putem zadovoljstvo koje osećaju nadareni pojedinci prenosi na njih, te stvara želju za njegovim dostizanjem. Zato za Mila insistiranje na obrazovanju nije samo poziv na demokratizaciju i uređenje države na osnovama koje tome najviše doprinose, nego i opis svojevrsne istorijske nužnosti.

ZAKLJUČAK

Radi celovitosti, Milove kriterijume odabira najboljeg oblika vladavine potrebno je dopuniti dvama argumentima. Prvi se argument sastoji od političke prakse i društvenih prilika Britanije Milovog vremena. Sumnjičav prema promenama koje bi vlast predale u ruke neobrazovane mase, Mil je pokušao da ukaže na rešenje koje bi pomirilo zahteve za učešćem širih društvenih slojeva u vlasti sa stručnošću i delotvornošću vladavine obrazovanih pojedinaca. Takođe, konačna kontrola vlasti bi bila u rukama građana, koji su uvek u mogućnosti da odbiju da ukažu poverenje svojim predstavnicima, ukoliko ovi na neki način iznevere njihova očekivanja.²⁴²

Ovaj se rad prvenstveno ticao drugog, Milovog podrazumevanog antropološkog i filozofskog argumenta, čiji izraz pronalazimo u njegovim spisima objavljenim nedugo pre i posle *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*: u *O slobodi i Utilitarizmu*. U tom smislu nesumnjivo je da Milova fragmentirana antropološka i psihološka teorija predstavlja osnovu utilitarističkim i progresivističkim elementima njegove filozofije. Te teorije ne bi trebalo prevideti, izostavljati ili smeštati u pojednostavljene kategorije antropološkog optimizma ili pesimizma, jer, samo ukoliko je sveobuhvatno razmotrena, Milova filozofija pruža snažnije teorijsko opravdanje koncepta predstavničke vlade nego što su Milovi kritičari često spremni da priznaju.

LITERATURA

Arneson, Richard J, „Mill versus Paternalism“, u: *Ethics*, Vol. 90, No. 4. (Jul., 1980), p. 470–489.

Bentham, Jeremy, *The Rationale of Reward*, knjiga III, poglavlje I, 1843 (<http://www.laits.utexas.edu/poltheory/bentham/rr/rr.b03.c01.html>, 19. jun 2011)

---

242 Razume se, demokratija je tek jedna od prepreka arbitrarnoj vlasti. Kod Mila demokratski princip ni u kom slučaju nije jači od liberalnih mehanizama kontrole vlasti. Za sažetu raspravu o odnosu ekonomske i lične slobode, individualnosti, vlasti i demokratije vidi: Vujačić, 2007: 150-172.

- Bogen, James; Farrell, Daniel M, "Freedom and Happiness in Mill's Defence of Liberty", u: *The Philosophical Quarterly*, Vol. 28, No. 113. (Oct., 1978), p. 325–338.
- Brink, David O, "Mill's Deliberative Utilitarianism", u: *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 21, No. 1. (Winter, 1992), p. 67–103.
- Vujačić, Ilija (2007), „Džon Stjuart Mil“, u: *Teoretičari liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd.
- Gibbs, Benjamin, "Higher and Lower Pleasures", u: *Philosophy*, Vol. 61, No. 235 (Jan., 1986), p. 31–59.
- Gray, John N., "John Stuart Mill: Traditional and Revisionist Interpretations", u: *Literature of Liberty*, vol. II, no. 2 (April-June 1979), Cato Institute.
- Đurković, Miša (2006), *Politička misao Džona Stjuarta Mila*, Službeni glasnik, Beograd.
- Lyons, David, "Mill's Theory of morality", *Nous*, Vol. 10, No. 2, Symposium on Utilitarianism (May, 1976), p. 101–120.
- Mil, Džon Stjuart (1998), „Razmatranja o predstavničkoj vladavini“, u: *Džon Stjuart Mil – Izabrani politički spisi*, knjiga 2, Fakultet političkih nauka, Zagreb.
- Mil, Džon Stjuart (1998), *O slobodi*, Plato, Beograd.
- Mill, John Stuart (2003), „Utilitarianism“, u: *Utilitarianism and On liberty : including Mill's Essay on Bentham and selections from the writings of Jeremy Bentham and John Austin*, Blackwell, Oxford.
- Spence, G. W, "The Psychology behind J. S. Mill's 'Proof'", u: *Philosophy*, Vol. 43, No. 163, (Jan., 1968), p. 18–28.

Marko Simendić

REPRESENTATIVE GOVERNMENT AS THE BEST FORM OF GOVERNMENT IN J. S. MILL

Summary:

This paper deals with the coherence of the tripartite criterion that makes the representative government the best form of government in John Stuart Mill's political philosophy. The first part of the paper presents the tripartite criterion for distinguishing Mill's optimal form of government: progressiveness, utility – maximising rule and good institutions. The second and the third part of the paper examine some of the possible tensions between these three elements, as well as certain problems that might arise in their practical application. Finally, this paper offers an interpretation that, by taking Mill's anthropology

and psychology into account, aims (1) to resolve the internal tensions that might appear to exist between the three features of Mill's account of representative government and (2) to solve some of the more practical concerns related to their implementation.

Key words: John Stuart Mill, representative government, utilitarianism, progress.